

Kraljevska akademija znanosti i Pravoslavna akademija (1776-1874)

Holjevac, Željko

Source / Izvornik: **Hrvatska revija**, 2019, 8 - 10

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:252:058034>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International](#)/[Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Sveučilište u
Zagrebu

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Archives - UNIZG Archives](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Hrvatska revija 4, 2019

Naslovnica , Tema broja

Tema broja: 350 godina Sveučilišta u Zagrebu

Kraljevska akademija znanosti i Pravoslavna akademija (1776–1874)

Željko Holjevac

Mandatom ili dekretom (reskriptom) habsburške vladarice Marije Terezije, prve i jedine žene na habsburškom prijestolju, o preustroju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji od 5. kolovoza 1776. osnovano je zagrebačko školsko okružje za hrvatsko-slavonsko područje. S obzirom na to da se nastojanje oko obrazovanja mladeži shvaćalo kao pogravitna zadaća prosvijećene kraljevske vlasti, točke 9–11 mandata odnosile su se na ustrojstvo Kraljevske akademije znanosti (*Regia scientiarum academia*) kao najviše obrazovne ustanove u Hrvatskoj koja je tada utemeljena kao nastavak stare isusovačke akademije iz 1669. i kojoj je pridružena Glavna gimnazija na Gradecu u Zagrebu. Akademija koja je smještena u zgradi pokraj isusovačke i akademske crkve sv. Katarine imala je isprva tri studija ili fakulteta: Bogoslovni (*Facultas theologica*), Filozofski (*Facultas philosophica*) i Pravni (*Facultas iuridica*). Dva fakulteta, Filozofski i Bogoslovni, postojali su od prije, a Pravni je tada počeo raditi.

Nastavni jezik na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu bio je latinski. Predavanja su se održavala ponedjeljkom, utorkom, srijedom i petkom, dva sata prije i dva poslije podne. Četvrtkom su studenti bili slobodni, subotom su dobivali obavijesti o aktualnim prilikama i novostima, a nedjeljama i blagdanima polazili su vjeronauk. Na Bogoslovnom fakultetu slušala se dogmatska, moralna i pastoralna teologija sa sakralnim govorništvom, osnove hebrejskoga jezika i hermeneutike, stari zavjet i bogoslovne osnove. Na Pravnom fakultetu predavalo se kanonsko i domovinsko pravo, povijest staleža, prirodno i građansko pravo, posebice javno-političko i javno pravo, ugarska crkva, crtice o umijećima i rukotvorinama, politika i opća povijest. Na Filozofskom fakultetu podučavala se fizika, uporabna i čista matematika, seljačko gospodarstvo, metafizika, moralna filozofija, logika, povijest filozofije i pragmatička povijest. Tijekom studija održavale su se rasprave i tiskale teze koje su studenti javno branili, a oni koji su željeli dobiti državnu stipendiju pristupali su »javnim kušnjama«.

Vrhovni ravnatelji školstva u zagrebačkom školskom okružju za hrvatsko-slavonsko područje bili su Nikola Škrlec Lomnički (1776–1788), grof Ljudevit Petar Ivan Sermage (1788–1794), Ljudevit Marić (1795–1811), grof Josip Sermage (1812–1833), grof Ivan Petar Karlo Sermage (1834–1836), Antun Kukuljević Sakcinski (1836–1844) i zagrebački prepošt Josip Schrott (1844–1850). Ravnatelji Kraljevske akademije znanosti i Glavne gimnazije bili su Josip Tersperger (1776–1782), Josip Petrović (1782–1789), Franjo Lehnau (1789–1810), Franjo Klohammer (1812–1826), Mirko Ožegović Barlabaševečki (1827–1836), Josip Šufflay (1836–1842), Izidor Hochreiter (1844–1847) i Matija Smodek (1848–1850). Zagrebački kanonik i kroničar Baltazar Adam Krčelić darovao je prije smrti svoju bogatu i vrijednu knjižnicu s brojnim rukopisnim djelima Kraljevskoj akademiji udarivši time temelje suvremenoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Nakon što je proglasio vjersku toleranciju i ukinuo sve samostane osim onih koji su se bavili dobrotvornim i nastavnim radom, Josip II. je 1784. odijelio Bogoslovni fakultet od Akademije, koja je poslije toga imala u svojem sastavu samo Pravni i Filozofski fakultet.

Nakon vojničkoga i političkoga sloma Josipa II. i njegove politike 1790. sastao se Hrvatski sabor u Zagrebu. Staleži i redovi zaključili su da će hrvatske i slavonske županije postupati prema nalogima Ugarskoga namjesničkog vijeća »dotle, dok se ne pridobiju oni dijelovi Hrvatske, koje sada drži Turčin i Mlečanin, i dok se ne nađe na okup toliki broj županija, da budu mogle uzdržavati jednu političku oblast«. Budući da se osjećala potreba za osnivanjem sveučilišta, Kraljevska akademija znanosti obratila se predstavkom Hrvatskom saboru: »Kolika će korist za ove slavne kraljevine poteći od toga ako ovdje bude ustanovljeno sveučilište s pripadnim povlasticama i pogodnim probicima i koliko će se time domovina prodičiti, to će odveć dobro uočiti slavni

staleži i redovi a da bi bilo potrebno da to opširnije izlažemo i dokazujemo«. Pokušaj uvođenja njemačkoga jezika u upravi i školstvu u doba Josipa II. nije uspio pa je latinski jezik u Hrvatskoj ostao i nadalje u službenoj uporabi osim kod vojničkoga vježbanja, gdje se rabio hrvatski jezik. Iako je ban Ivan Erdődy kazao u Ugarskom saboru da kraljevstvo kraljevstvu ne propisuje zakone, Hrvatski sabor je 1791. zaključio da se nastava mađarskoga jezika uvede u hrvatske škole kao neobvezatni predmet pa je Kraljevska akademija znanosti dobila katedru za mađarski jezik i književnost. Prvi profesor mađarskoga jezika i književnosti bio je Juraj Sugh, koji je 1796. objavio udžbenik za svoj predmet.

Akademijina knjižnica, temelj buduće Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, bila je prva hrvatska kulturna ustanova koja je otvorena za javnost. »Pošto se prije četiri mjeseca, naime 17. studenoga 1818, uzvišeni apostolski car i kralj Franjo udostojao posjetiti Akademijску knjižnicu i upisati se svojom presvetom rukom u svečanu knjigu, i pošto su u međuvremenu za njezinu upotrebu određena dva dana u sedmici, ta je knjižnica na veliku utjehu svih valjanih ljudi otvorena za javnost i počela se posjećivati«, pisalo je u proglassu Kraljevske akademije znanosti od 18. ožujka 1819. o otvaranju njezine knjižnice javnosti. Knjižnica je dobivala po jedan primjerak svake knjige tiskane u sveučilišnoj tiskari u Pešti, a bilo je i donacija iz bogatih privatnih zbirki. Tako je biskup Maksimilijan Vrhovac poklonio knjižnici nekoliko tisuća knjiga, a knjige joj je darovala i grofica Eleonora Patačić.

Na zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru, koji je 1825. sazvao Franjo I., mađarsko je plemstvo iznova zatražilo da se njihov jezik uvede u sve zemlje ugarske krune od Karpata do Jadrana kao obvezatan nastavni jezik. Hrvatski predstavnici oduprli su se tomu i obranili svoje pravo na uporabu latinskoga jezika, ali su se obvezali da će »činiti sve da hrvatska mladež nauči mađarski«. Stoga je Hrvatski sabor 1827. zaključio da se u hrvatskim školama uči mađarski kao obvezatan predmet, među ostalim i zato što su osiromašeni plemići očekivali da će tako lakše dobiti državne službe. Dok je profesor Pravnog fakulteta Antun Ferdinand Albely, koji se prvi u Hrvatskoj bavio filozofijom prava, objavio 1830. na latinskom jeziku *Enciklopedijski uvod u pravno-politički studij*, zagrebački pravnik, doktor filozofije i bilježnik Banskoga stola Matija Smodek počeo je nastupnim predavanjem o hrvatskom jeziku 6. studenoga 1832. besplatno podučavati hrvatski jezik na Akademiji, održavajući fakultativni tečaj na kajkavštini kao prvi profesor hrvatskoga jezika na toj ustanovi uopće. Nakon što je Hrvatski sabor 1840. zamolio kralja da se uvedu u sve gimnazije i zagrebačku Akademiju

katedre »čistog narodnog jezika«, tj. štokavskoga narječja, Ugarsko namjesničko vijeće je početkom 1842. tražilo da profesori pomognu u smirivanju duhova kod mladeži u pogledu nacionalnosti i politike.

Na zasjedanju Hrvatskoga sabora 1845. zatraženo je da se Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu uzdigne na stupanj sveučilišta, da se osnuje katedra za narodni jezik i književnost i učeno društvo te da se na Akademiji proširi program nastave povijesti tako da se predaje hrvatska povijest i prije sjedinjenja s Ugarskom. Ferdinand V. dopustio je da se na Akademiji osnuje katedra za »hrvatsko-slavonski« jezik i književnost pa je vrhovni ravnatelj školstva raspisao natječaj za predavača. Prvim predavačem na toj katedri koja je izjednačena s ostalim katedrama imenovan je Vjekoslav Babukić, autor *Osnove slovnice slavjanske narječja ilirskoga* i jedan od hrvatskih preporoditelja. Vrhovni ravnatelj školstva upoznao je ravnatelja Izidora Hochreitera i profesorski zbor Akademije s carskom odredbom o raspuštanju i zabrani udruga mladeži kao i zabrani političkih skupova. Početkom 1846. sazvana je izvanredna sjednica profesorskog zbora kako bi se saslušala odredba Ugarskoga namjesničkog vijeća kojom se tražilo da se studenti drže podalje od županijske skupštine.

Hrvatski sabor je 23. listopada 1847. proglasio hrvatski službenim i diplomatskim jezikom u Hrvatskoj i Slavoniji umjesto latinskoga. Nakon što je prikupio obavijesti o tome na kojim su sve katedrama postojali uvjeti da se prijeđe na nastavu na hrvatskom jeziku, vrhovni ravnatelj školstva i prepošt Josip Schrott odgodio je početak akademske godine na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu i naložio da se od 1. studenoga 1848. svi službeni dopisi i predavanja vode na hrvatskom jeziku. Još prije toga su *Zahtijevanja naroda* iznova postavila zahtjev za utemeljenjem Sveučilišta u Zagrebu, a Kraljevska akademija je izabrala Ljudevita Gaja za svojega zastupnika u Hrvatskom saboru. Bansko vijeće je sljedeće godine predložilo profesorskom zboru da se tri postojeće knjižnice u Zagrebu – knjižnica Akademije, knjižnica Narodnoga muzeja i knjižnica Narodne čitaonice – spoje u jednu i otvore javnosti. Akademija je pozvana položiti na žrtvenik domovine i odstupiti za Narodni muzej svoju novčanu zbirku i zbirku starina i prirodnih proizvoda. Na sjednici profesorskog zbora 30. prosinca 1849. pročitan je dopis vrhovnoga ravnatelja školstva o osnivanju katedri za češki, poljski i ruski jezik i književnosti. Dragutinu Županu, izvanrednom privremenom predavaču spomenutih jezika i književnosti, dodijeljena je uskoro godišnja nagrada u iznosu od 400 forinti srebra.

Reformom srednjega školstva Kraljevska akademija u Zagrebu pretvorena je 1850. u Pravoslavnu akademiju (*Regia academia iuris*). Filozofski fakultet prestao je biti njezin sastavni dio, a dvogodišnji filozofski studij priključen je Glavnoj gimnaziji u Zagrebu kao sedmi i osmi razred pa su profesori upućeni na ravnatelja gimnazije kao svojega budućega glavaru. Na Pravoslavnoj akademiji u Zagrebu predavali su se sljedeći predmeti: filozofija prava s enciklopedijskim uvodom u pravne i državne znanosti, kazneno pravo i postupak, privatno pravo, austrijsko građansko pravo, trgovačko i mjenično pravo, teorija statistike s općom europskom i austrijskom statistikom, austrijsko državno pravo, političke znanosti, rudarsko i crkveno (kanonsko) pravo, teorija postupaka u građanskim parnicama i razlaganje financijskih i upravnih zakona za Hrvatsku i Slavoniju. Nastavu su izvodili redoviti profesori koji su se birali natječajem. Studij je trajao tri godine, ali je za stjecanje doktorata pravnih znanosti bilo potrebno provesti još barem dva semestra na nekom austrijskom ili inozemnom pravnom fakultetu. Akademska godina trajala je od 1. listopada do 31. srpnja, s time da je prvi semestar završavao potkraj veljače a drugi počinjao početkom ožujka. Na kraju semestra polagali su studenti ispite iz pojedinih predmeta, a poslije dovršenoga trogodišnjeg studija izlazili su na državni ispit. Akademijom je upravljao ravnatelj, koji je preko bana podnosio izvješća Ministarstvu bogoštovlja i nastave u Beču o njezinu radu.

Nakon imenovanja podmaršala Josipa Šokčevića hrvatskim banom 1860. objavljena je odredba o uvođenju hrvatskoga kao nastavnog jezika u Pravoslavnu akademiju, osim za one predmete za koje još nije postojalo stručno nazivlje na hrvatskome jeziku, a na državnim ispitima trebalo se još neko vrijeme služiti s oba jezika, hrvatskim i njemačkim. Nakon sloma carskog apsolutizma osnovano je Namjesničko vijeće u Zagrebu i sazvan Hrvatski sabor, koji je zatražio da se ujedine sve hrvatske zemlje. U govoru na saborskoj sjednici 29. travnja 1861. predložio je bosanski i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer, vođa Narodne stranke, da se utemelji Sveučilište u Zagrebu: »Zato predlažem, da se istomu odboru, koji će izraditi imati osnovu akademije znanostih, nalog ujedno podieli, da izradi osnovu za sveučilište i da način naznači, kojim bi se najbolje i najuspješnije sveučilište kod nas oživotvoriti moglo. Budući se radi o stvari toli plemenitoj i narodu našem toli nužnoj, to nije dvojbe, da ćemo svi jednodušno uz to pristati i tako pred cilim svietom zasnjeđočiti, da nam više obrazovanje naroda našega vruće na srcu leži«. Nakon toga govora donio je Hrvatski sabor zakonski

članak o osnivanju Sveučilišta u Zagrebu, kojem je biskup Strossmayer namijenio svoju velikožupansku plaću kao dar, ali je put do ožvjljenja tog zaključka još bio dug.

Austro-ugarskom nagodbom 1867. uveden je dualizam u habsburškoj državi, koja je podijeljena na »zemlje krune ugarske« i »ostale Nj. Veličanstva zemlje« kao dvije »odijeljene i podpuno neodvisne stranke« te nazvana Austro-

-Ugarskom. Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. uveden je subdualizam odnosno ustavna pokrajinska autonomija Hrvatske i Slavonije u sudstvu, školstvu, unutarnjoj upravi i vjerskim poslovima s elementima državnosti unutar ugarske polovice Austro-Ugarske. Pravoslavna akademija u Zagrebu prešla je 30. kolovoza 1868. s trogodišnjega stručnog studija na znanstveni studij prava u trajanju od četiri godine po uzoru na austrijske pravne fakultete, ali se Hrvatska dvorska kancelarija u Beču nije složila da se uvedu »indices lectionum«, nego je zahtijevala da se predloži obrazac za svjedodžbe na latinskome jeziku. Početkom 1869. ukinuta je Hrvatska dvorska kancelarija u Beču i umjesto Namjesničkog vijeća u Zagrebu osnovana Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada s tri odjela (za unutarnje poslove i poslove proračuna, za bogoštovlje i nastavu i za pravosuđe), a car i kralj Franjo Josip posjetio je hrvatski glavni grad i odobrio novi zakonski članak o osnutku sveučilišta s četiri fakulteta: pravni, filozofski, bogoslovni i medicinski.

Na Pravoslavnoj akademiji s četverogodišnjim znanstvenim studijem predavali su se sljedeći predmeti: rimsko pravo, povijest prava, kanonsko pravo, građansko pravo, građanski postupak, kazneno pravo, političke znanosti, povijest i filozofija. Nakon što je ban Levin Rauch podnio ostavku zbog optužbe za korupciju u projektu isušivanja Lonjskog polja, profesorski zbor je 1871. iznova molio zemaljsku vladu da se riješi pitanje prostorija i da mu se podijele povlastice za putovanja. Zemaljska vlada je tada razriješila dužnosti dotadašnjeg ravnatelja Pravoslavne akademije Pavla Muhića, koji je imenovan predstojnikom vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu. Privremenim ravnateljem postao je svećenik Matija Mesić, koji je još 1855. kao gimnazijski nastavnik postavljen za izvanrednog profesora austrijske povijesti na Akademiji. Na sjednici profesorskog zbora 1872. bila je molba da se profesorima omogući posuđivanje knjiga iz knjižnica svih austrougarskih sveučilišta i molba da se profesorskom zboru omogući tiskanje reda predavanja za svaki semestar kao i tiskanje najvažnijih akademskih zakona. Međutim, Odjel za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade nije odobrio tiskanje reda predavanja ni akademskih zakona s obrazloženjem da se uskoro treba otvoriti sveučilište i da će se zakoni promijeniti.